

И. Савчук, канд. геогр. наук
Институт географии НАН Украины, Киев, Украина

РОЛЬ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ МЕТРОПОЛИТЕНСКИХ РЕГИОНОВ

Раскрыта роль внешнеэкономических связей в формировании метрополитенских регионов. Определены основные существующие теоретико-методологические подходы к их изучению в рамках ведущих национальных географических школ разных стран мира и приведены существующие в каждой из них дефиниции понятий "метрополия", "метрополитенский регион", "метрополитизация". Определена теоретико-методологическая специфика нормативного, функционального, морфологического подходов в изучении процесса метрополитизации и выявлена специфика немецкой, итальянской, англосаксонской, русской, украинской национальных школ георбанистики в раскрытии особенностей проявления этого процесса в связи с внешнеэкономической деятельностью как определяющим индикатором выделения метрополий.

Ключевые слова: метрополитизация, внешнеэкономические связи, национальные научные школы.

I. Savchuk, PhD Geography
Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine

THE ROLE OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS IN THE FORMATION OF METROPOLITAN REGIONS

The role of foreign economic relations in the formation of metropolitan regions is disclosed. The author defines the main existing theoretical and methodological approaches to their study within the leading national geographical schools of different countries of the world and presents the definitions of the concepts "metropolis", "metropolitan region", "metropolization" existing in each of them. The theoretical and methodological specifics of the normative, functional, and morphological approaches in studying the metropolization process are determined and the national specificity of the German, Italian, Anglo-Saxon, Russian, Ukrainian national geourbanistics schools is revealed in revealing the features of this process in connection with foreign economic activity as the determining indicator for the allocation of metropolises. It is proved that, despite the differences in the theoretical and methodological approaches to the study of the metropolization process in each of the mentioned national schools, foreign economic relations are predominant in the formation of the metropolis. The difference is only in different emphases on their different constituents. In some national scientific schools, attention is focused on the location of the headquarters of the world's leading companies, in others – on the availability of special infrastructure for the implementation of foreign economic relations, in the third – on the exclusive role of congresses, forums, exhibitions in their development. This is largely due to the study within each of the national scientific schools of the cities of their country.

Keywords: metropolization, foreign economic relations, national scientific schools.

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.70.23>
УДК 338.48

Л. Ткачук, канд. геогр. наук, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ГЛОБАЛЬНА ГЕОПОЛІТИЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Висвітлено механізми впливу глобальної геополітичної нестабільності на міжнародний туризм. Зокрема, схарактеризовано складові глобальної геополітичної нестабільності, розглянуто індекси, що відображають рівень безпеки та загроз у різних країнах світу. Для оцінки впливу складових геополітичної нестабільності на міжнародний туризм проаналізовано результати досліджень споживацької поведінки туристів за різні роки; визначено види політичних конфронтацій, що найбільше турбують подорожуючих; названо найбезпечніші та найнебезпечніші туристичні напрями. Запропоновано розглядати глобальну нестабільність як геополітичні ризики міжнародного туризму.

Ключові слова: туризм, безпека туристичної подорожі; політична нестабільність, тероризм, геополітичні ризики в туризмі.

Постановка проблеми. Безпека й упевненість у відсутності загроз є необхідними умовами відпочинку, базовими вимогами, що висуваються до туристичної дестинації. Міжнародні конфлікти, внутрішньополітична нестабільність, нездатність влади окремих держав контролювати кримінальні угруповання й забезпечувати дотримання базових прав і свобод як власних громадян, так і подорожуючих, тероризм – "хвороби", з якими людство постійно стикається протягом своєї історії. У другому десятилітті XXI ст. геополітичні ризики стають особливо актуальними для Західної Європи – провідного туристичного регіону світу. Саме тому головною темою традиційного конгресу Берлінської міжнародної туристичної біржі, на якому обговорюються найгарячіші тенденції світового туризму, у 2017 р. стала безпека міжнародних подорожей. Результати оприлюдненого на конгресі дослідження факторів, що обумовлюють споживчу поведінку туристів, здійсненого міжнародною консалтинговою компанією IPK International, свідчать про зростання ваги геополітичних ризиків у світовому туризмі. Починаючи з 2014 р., туристи частіше розглядають загрози тероризму, конфліктів, викликаних сепаратистськими настроями, і політичною нестабільністю, як причини обрати безпечнішу дестинацію.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу політичних процесів і явищ на розвиток міжнародного туризму мають зазвичай описовий і ситуаційний характер, активізуються в періоди політичної нестабільності, масштабних заворушень і терактів із численними жертвами, особливо якщо вони відбувалися в популярних туристичних центрах. Існує чимало публікацій, у яких охарактеризовано, як терористичні акти вплинули на розвиток окремої дестинації чи туристичного регіону (Х. Азіз, 1995; Й. Мансфілд, 1996; К. Дракос, 2003; М. Метревелі та Д. Тімоті, 2010). Окремо слід відзначити дослідження Лінди Ріхтер (1989, 1992), Севил Сонмез (1998) [7] і Девіда Бекера (2014, 2015) [2], у яких автори здійснили спробу комплексно описати різні аспекти взаємного впливу політичних процесів і туристичної діяльності. В Україні дана проблематика розкривається у працях О. Бейдика, І. Винниченка, В. Кіптенко, А. Парфіненка. Дослідженню ризиків туристичної діяльності та їх страхуванню присвятили свої праці А. Крутик, Л. Шматько. Особливості розвитку туризму в умовах політичної нестабільності та ефективні механізми антикризового менеджменту туристичних дестинацій, зокрема методи подолання наслідків терактів і конфліктів для туристичної індустрії окре-

мих країн і регіонів, висвітлені у працях автора цієї статті [1]. Однак нерозглянутим залишається питання про механізми впливу чинників політичної сфери на процес прийняття рішення про туристичну поїздку.

Метою статті є узагальнення уявлень про механізми дії чинників глобальної політичної нестабільності в туризмі. Завдання включають: характеристику параметрів нестабільності актуальної міжнародно-політичної ситуації; аналіз результатів опитувань туристів стосовно чинників, що визначають їх споживацьку поведінку; визначення змісту категорії "геополітичний ризик туризму"; формулювання рекомендацій з нівелювання впливу геополітичної нестабільності на туристичний попит.

Виклад основного матеріалу. Туристичний ринок характеризується високою еластичністю попиту відносно зростання рівня доходів. Стабільно високі темпи розвитку світової економіки на межі століть, зокрема вражаючі результати БРІК, забезпечували позитивну динаміку приросту міжнародних туристичних прибуттів. Однак останнє десятиріччя світова економіка, уражена кризою 2008–2009 рр., розвивається значно повільніше. Відповідно кількість подорожуючих хоча і зростає, проте нижчими темпами (1995–2005 рр. – 4,5 %; 2006–2016 рр. – 3,8 %), а туристичне споживання, у свою чергу, характеризується обмеженим відтворенням. Туристичні дестинації функціонують нині в умовах досить жорсткої конкуренції. Таким чином, зростає вага чинників, які обумовлюють вибір того чи іншого напрямку подорожі. За оцінками експертів ЮНВТО, світовий туристичний ринок надалі прогресуватиме, у 2018 р. темпи становитимуть біля 4 % [8]. Однак на регіональному й національному рівнях попит на туристичні послуги залишатиметься вкрай нестабільним. Причиною таких коливань у ХХІ ст. усе частіше стають фактори політичної сфери: внутрішньополітична нестабільність, тероризм, збройні конфлікти. Показовим є приклад Близькосхідного туристичного регіону, який, попри унікальні рекреаційні ресурси (і природні, і історико-культурні), вигідне транспортно-географічне положення, розвинутий комплекс галузей із обслуговування подорожуючих, перебуває на останньому місці за показником міжнародних туристичних прибуттів (58 млн, 4 % світового обсягу у 2017 р.). Лівова частка туристичного потоку спрямовується до двох найбільш стабільних у геополітичному плані дестинацій: Саудівської Аравії та ОАЕ. При цьому за останні 10 років темпи щорічних коливань кількості міжнародних відвідувачів регіону мали рекордну амплітуду – від -10 % у 2011/10 рр. до +20 % у 2008/07 рр., а у випадку окремих дестинацій, наприклад Єгипту, становила від -42 % у 2016/15 рр. до +30,6 % у 2008/07 рр. [9].

Загрози життю та свободі людей набувають різних форм і виникають із різних причин у багатьох країнах усіх регіонів світу. Наймасштабніші людські жертви

спричинюють збройні конфлікти (як внутрішні, так і міжнародні) і тероризм. У 2017 р., за підрахунками експертів Інституту досліджень миру, в Осло відбувалося 36 війн за участі 28 держав, 13 з яких втягнуті в конфронтацію, що триває більше 10 років. Зона конфліктів простягається суцільною смугою з Південно-Східної Азії, зокрема Філіппін та Індонезії, через Індію, Пакистан, Афганістан, до Іраку й Сирії, території яких частково контролюються Ісламською державою, Туреччини, Ізраїлю, Ємену, далі до Африки, де й на півночі (Лівія, Алжир, Єгипет), і на сході (Сомалі, Кенія), і у центрі (Нігерія, Демократична Республіка Конго, Центральна Африканська республіка, Малі) континенту вже й нинішнього року відбувалися теракти та озброєні сутички. Останні кілька років європейські країни частіше ставали ареною кровопролиття. Акти насильства та тероризму відбувалися у Франції, Німеччині, Італії, Бельгії, Великобританії. Наймасштабнішим у Європі є збройний конфлікт, викликаний анексією РФ частини державної території України. Не оминули вияви політичної турбулентності й екстремізму і американський континент: США, Канаду, Мексику, Гондурас, Гватемалу, Еквадор, Колумбію, Чилі та Уругвай. У другій половині ХХ ст. найбільшу кількість становили міждержавні й колоніальні конфлікти, згодом вони зникли, і сьогодні домінуюча форма конфлікту – внутрішньодержавний, часто із залученням зовнішніх акторів (держав, коаліцій держав, міжнародних контингентів). Характерною рисою сучасних конфліктів є те, що їх жертвами, часто з навмисними цілями, є мирне населення. Серйозною проблемою сьогодення є тероризм. Хоча осередки терористичних організацій сконцентровані переважно в кількох країнах, географія їх діяльності розширюється: у 2017 р. атак бойовиків зазнали 77 країн світу.

Проблемами збалансованого розвитку та міжнародної безпеки опікуються кілька впливових міжнародних науково-дослідницьких центрів: інститут досліджень миру в Осло, Стокгольмський інститут досліджень проблем миру, Центр дослідження конфліктів та миру університету Уппсали, Інститут економіки та миру університету Сіднею, Міжнародний інститут стратегічних досліджень у Лондоні, Міжнародний інститут миру у Відні, Фонд миру (США) та Американський центр всеосяжного миру. Аналітиками цих організацій постійно збираються й узагальнюються значні обсяги фактичних і статистичних даних щодо політичної ситуації в різних країнах і регіонах світу як інформаційна база функціонування комплексних систем моніторингу міжнародної безпеки на основі індексів. Найбільш уживаними, зокрема для оцінки актуальних і потенційних безпекових ризиків, є індекси миру, тероризму та недієздатності держави [3, 4, 5]. Порівняльний аналіз складених на основі зазначених індексів рейтингів країн світу дає змогу об'єктивно оцінити територіальну диференціацію загроз міжнародній безпеці (табл. 1).

Таблиця 1. Рейтинги держав світу за індексами миру, тероризму та недієздатності

Держави, які у відповідних рейтингах об'єднані у групу з найвищим рівнем загроз безпеці				
Індекс миру		Індекс тероризму		Індекс недієздатності держав
163. Сирія	154. Україна	1. Ірак	13. Демократична республіка Конго	1. Пд. Судан
162. Афганістан	153. Демократична республіка Конго	2. Афганістан	14. Пд. Судан	2. Сомалі
161. Ірак	152. Пакистан	3. Нігерія	15. Камерун	3. Ємен
160. Пд. Судан	151. РФ	4. Сирія	16. Таїланд	4. Сирія
159. Ємен	150. КНДР	5. Пакистан	17. Україна	5. Центральнаафриканська республіка
158. Сомалі	149. Нігерія	6. Ємен	18. Судан	6. Гаїті
157. Лівія	148. Туреччина	7. Сомалі	19. Центральна-африканська республіка	7. Демократична республіка Конго
156. Судан		8. Індія	20. Нігер	8. Судан
155. Центральна-африканська республіка		9. Туреччина	21. Бангладеш	9. Чад
		10. Лівія	22. Кенія	10. Афганістан
		11. Єгипет		11. Зімбабве
		12. Філіппіни		12. Гвінея

Для оцінки впливу безпекових ризиків у туризмі на замовлення міжнародної консалтингової компанії IPK International починаючи з 2015 р. щорічно проводяться опитування потенційних туристів. Аналіз отриманих даних дасть змогу розкрити механізми впливу факторів політичної нестабільності, міжнародних конфліктів і тероризму на коливання туристичного попиту. У 2016 р. респонденти представляли провідні генеруючі ринки світу: Китай, США, ФРН, Великобританію, РФ, Францію, Японію, Індію, ПАР; розмір вибірки становив 9000 осіб, верифікованих результатів відібрано 6023 (не враховувалися результати тих учасників, що не здійснювали раніше бронювань послуг або не подорожували за кордон) [8]. 95 % опитаних указали на те, що обов'язково враховують питання безпеки при плануванні подорожі, а 48,8 % розглядають цей критерій як один із основних при плануванні закордонних поїздок. 93 % респондентів погодилися вважати загрозу терористичного акту більш вагомим чинником, ніж небезпеки, джерелом яких може бути політична нестабільність, кримінал чи природні катаклізми. 70,8 % зазначили, що стали більше хвилюватися про безпеку під час подорожі, ніж ще кілька років тому, пояснюючи це тим, що, на їхню думку, світ став небезпечним місцем. Зокрема, так вважають 4270 із 6023 опитаних, при цьому більшість із них (51 %) не пов'язують таке судження з тим, що стали дорослішими чи несуть нині відповідальність за інших [8]. Аналогічне опитування, проведене наприкінці 2017 р., охопило вже 29 тис. респондентів із 24 країн світу. Кожен 4-й із 10 інтерв'юваних (41 %) підтвердив, що попередження про можливість терористичного акту, масових заворушень, військових дій вплине на його плани щодо відвідування потенційно небезпечної країни, а 33 % зазначили, що, імовірно, це змусить їх змінити місце відпочинку на користь безпечнішої туристичної дестинації, 8 % з них відмовляється від подорожі за кордон [8]. Показники 2017 р. дещо нижчі порівняно з аналогічними у 2016 р., проте відображають дуже високий рівень занепокоєння подорожуючих у зв'язку з різноманітністю й непередбачуваністю зумовлених політичними чинниками загроз у сучасному світі.

Існують значні регіональні відмінності, які відображають, що подорожуючі із азіатських ринків, зокрема Японії та Китаю, дуже чутливі до безпекових ризиків і в разі їх виникнення обирають альтернативні туристичні пропозиції (71 % та 51 % опитаних, відповідно). Це також стосується і туристів із РФ (61 %), тоді як європейці, зокрема туристи з Норвегії, Великої Британії та Нідерландів, менше за інших занепокоєні загрозами терактів [8].

Узагальнюючи відповіді учасників на запитання про їхню оцінку безпечності окремих країн і міст, можна ранжувати туристичні дестинації від дуже небезпечних до відносно безпечних. Як критерій використовувалося співвідношення між відповідями "абсолютно не боюся відвідувати країну/місто" та "дуже боюся відвідувати країну/місто". Так, у 2016 р. Туреччину більш ніж чверть опитаних вважали дуже небезпечною, поряд з Іраном, Ізраїлем, Тунісом. Австралія, Велика Британія та Японія, на думку опитаних, безпечніші за Францію та Німеччину. За результатами опитування 2017 р. Великобританія перейшла у групу потенційно небезпечних дестинацій. Також туди потрапили США та Іспанія [8]. Канада, Швейцарія, Швеція та Фінляндія асоціюються з більшістю респондентів зі стабільністю, дотриманням законів, тому потенційно можуть отримати вигоду від готовності туристів змінити свої плани на користь відвідування безпечніших місць відпочинку.

Рішення про відвідування тієї чи іншої країни є результатом оцінки споживачем співвідношення ризиків і економічної вигідності конкретної пропозиції. Учасникам опитування запропонували на вибір дві аналогічні туристичні пропозиції, одну в безпечній країні, іншу – у країні, де існує потенційна загроза тероризму. На запитання, чи погодяться вони відвідати ризиковану дестинацію, якщо ціну на тур на особу знизять на еквівалент 100 фунтів стерлінгів, ствердло відповіли лише 15,8 %. Подальше зниження ціни на 200, 400, 600 фунтів кардинально не змінило ситуацію: ті, хто не відреагували на знижку 100 фунтів, залишилися індиферентними й до подальшого зниження ціни. Описуючи процес прийняття рішення про місце призначення подорожі, респонденти зазначали, яку інформацію шукають про нього. Виявилось, що три найпопулярніші запити стосувалися міжнародних рейтингів щодо тероризму, даних про рівень злочинності та авіаційні аварії.

Відповіді на блок запитань про заходи попередження загроз, які виникають під час подорожі, показують, що туристи схильні довіряти крупним, мережевим готелям і туристичним операторам, перекладаючи на них функцію бронювання послуг у тих країнах і містах, які вважають небезпечними. Індивідуальні заходи безпеки включають: вибір на користь подорожей у межах регіону, уникання масових скупчень людей і переповнених місць. 51 % опитаних повідомили, що готові шукати спеціальні (дорожчі) пропозиції з можливістю відмовитися від туру в разі терористичного акту чи масових заворушень у країні призначення. Не звинувачувати нікого в разі потрапляння у небезпечну ситуацію під час подорожі схильні тільки 30 % респондентів, решта: 40 % покладають провину на туроператорів, 23 % – на веб-сайт, на якому була розміщена обрана ними пропозиція; винуватять також уряд країни, де сталася надзвичайна пригода [8]. Щодо заходів, які допомагають почуватися безпечніше за кордоном, опитані, у першу чергу, відзначили: дотримання максимально жорстких норм безпеки в аеропортах; присутність поліції в популярних туристичних атракціях; ретельніші перевірки документів, що підтверджують особу, ще на стадії бронювання, зокрема через бази кримінальних елементів; запровадження в готелях і місцях масових відвідувань туристами систем безпеки на зразок таких, що діють у аеропортах.

Порівняння рейтингів, покликаних оцінювати безпечність країн і регіонів світу, та зібраних під час опитування з цього приводу суджень потенційних туристів наштовхує на такі висновки. Насправді існує різниця між реальними загрозами життю, здоров'ю, свободі та майну туристів, уявленнями про ті небезпечні ситуації, з якими можуть стикатися подорожуючі в тому чи іншому куточку планети, та оцінкою ймовірності їх настання. Реальні небезпеки, зокрема викликані політичними чинниками: внутрішніми та міжнародними конфліктами у стадії ескалації, неспроможністю контролювати певну частину державної території, місями миротворчих контингентів, діяльністю терористичних організацій, обмежують, іноді унеможливають відвідування країни. Саме тому країни й регіони, що втягнені у тривалі збройні протистояння або є місцем базування терористичних організацій, виключені зі світового туристичного обміну. Прикладами є Сирія, Афганістан, Республіка Південний Судан, Ємен, Сомалі. Конфлікти контрольованої ескалації, у тому числі тривалі, у випадку, коли театр військових дій обмежений незначною територією, не виключають можливості відвідування туристами курортних зон і туристичних центрів, за умови, що вони віддалені від районів конфронтації, а держава може гарантувати

безпеку подорожуючим. Отже, попри те, що арабсько-ізраїльський конфлікт є одним з найтриваліших у світі, кордони Ізраїлю остаточно офіційно не визначені, три регіони (Голландські висоти, Східний берег р. Йордан та сектор Газа) оскаржуються сусідніми державними утвореннями і періодично зазнають обстрілів, країну щороку протягом останнього десятиріччя відвідували від 2,5 до 3,5 млн іноземних туристів, а отримані прибутки, зокрема у 2017 р., встановили 5,7 млрд дол. [9].

У випадку конфліктів, викликаних внутрішньополітичними кризами, які не є тривалими й урегульовуються без участі зовнішніх сил, а також неповторюваних терористичних актів, які відбуваються в розвинених країнах зі стабільною внутрішньо- та зовнішньополітичною ситуацією, зменшення притоку іноземних туристів може й не відбутися або буде незначним. Кредит довіри туристів до таких туристичних центрів, як Париж, Лондон, Ніцца, Мадрид не вичерпується після випадків терористичних актів.

Однак, якщо внутрішньополітична нестабільність переростає в масові громадянські заворушення за участі терористичних організацій і злочинних угруповань, то ситуація в очах потенційних туристів асоціюється з неефективністю державної влади, її нездатністю забезпечити безпеку як громадянам, так і приїжджим. У таких випадках скорочення потоку туристів стає реакцією на ті події, які вже відбулися, має місце в наступні після інцидентів часові відтинки, є дуже суттєвим, а відновлення відбувається повільно. Масові протести, результатом яких стало повалення режиму президента Х. Мубарака у лютому 2011 р., обійшлися туристичному сектору Єгипту у 32 % падіння потоку іноземних відвідувачів у цьому році. Процес відновлення втрачених позицій, що розпочався у 2012 р., був перерваний військово-політичним конфліктом, викликаним незадоволенням політикою новообраного президента М. Мурсі. Туристичний потік почав активно збільшуватися у другій половині 2014 р. Однак очікування повноцінного відновлення у 2015 р. не виправдалися. Внутрішньополітична нестабільність, терористичні напади за участі бойовиків ІДІЛ та авіакатастрофа російського лайнера з туристами на борту спричинили скорочення показників туристичних відвідувань. У 2016 р. Єгипет відвідало 5,4 млн іноземних туристів, у 2017 р. – 8,3 млн. Таким чином, показник 14, 5 млн міжнародних прибуттів у 2010 р. так і залишається недосяжним [1].

Іноді туристичне споживання виявляється чутливим навіть до геополітичного положення туристичної дестинації, зокрема розташування у безпосередній близькості до зони конфлікту. Республіка Корея є однією з найперспективніших і швидко прогресуючих дестинацій АТР. Разом із КНДР, з якою межує на півночі, є частиною в минулому єдиної корейської держави. З моменту проголошення про розвиток у КНДР ядерної програми кількість міжнародних прибуттів до Республіки Корея не тільки не зменшилася, але й зросла у 2,9 раза (з 6 млн у 2005 р. до 17,5 млн у 2017 р.). Однак після випробування КНДР носія балістичної ракети кількість туристів з Японії почала суттєво зменшуватися. Японія рішучіше за інші держави світу засуджує ядерну програму КНДР. У 2012 р., коли Республіку Корею відвідала рекордна кількість (3,51 млн) японських туристів, сальдо туристичного потоку між державами становило 1 млн на користь Кореї. У 2016 р. кількість відвідувачів з Японії становила 2,3 млн, що склало лише 65 % від показника 2012 р., а позитивне сальдо перетворилося на негативне і збільшилося до 2,7 млн (оскільки Японію за цей період відвідало 5 млн туристів з Республіки Корея) [9].

Серед чинників, які конвертують політичну нестабільність у спад у туристичних прибутках і доходах, важливу роль грають ЗМІ, зокрема характер висвітлення ними політичних подій, а також негативні відгуки про ситуацію у країні, що надходять до потенційних туристів від сім'ї та друзів, зокрема через численні соціальні мережі. Створений таким чином негативний образ туристичної дестинації може зберігатися протягом багатьох років і стримувати туристичний попит на відпочинки у країні, навіть якщо теракти або політичні заворушення відбувалися в окремому її регіоні, не мали масового характеру або існують як потенційна загроза [1]. Важливо чітко усвідомлювати, що ризик стати жертвою теракту під час туристичної подорожі набагато менший, ніж імовірність постраждати від злочинної дії чи захоплення. Багаторічна статистика доводить, що учасниками інцидентів, які несуть загрозу їх життю, стають 8 % міжнародних мандрівників: половина (4 %) стають жертвою злочинців, проблеми зі здоров'ям загрожують 3 % подорожуючих, від терактів та інших видів небезпек, у тому числі природних і техногенних катастроф, страждають біля 1 % подорожуючих у рік. За підрахунками Національного центру з питань вивчення тероризму при Університеті штату Меріленд, ризик для міжнародного туриста загинути під час теракту у Європі становив 0,000001 % у 2016 р. [8]. Можемо констатувати, що через політизованість, а іноді й заангажованість ЗМІ, мандрівники схильні недооцінювати реальні ризики та переоцінювати ризики терористичних атак і конфліктів.

Підсумовуючи аналіз впливу геополітичної ситуації на розвиток туризму, варто зазначити, що її динамічність визнає неможливість імовірно передбачити настання подій, що позначатимуться на функціонуванні окремих туристичних дестинацій чи попиті на туристичні поїздки загалом. У той самий час невизначеним є і характер їх дії. Цілком імовірно також, що одна й та сама подія матиме протилежні наслідки для туристичної сфери різних держав. Тому механізм впливу чинників геополітичної ситуації в туризмі доцільно описувати через категорію геополітичного ризику. Уперше термін почали використовувати в 1960-х рр. у зв'язку з Кубинською кризою, пізніше – при аналізі ймовірних макроекономічних і політичних наслідків Іранської революції 1979 р. В умовах ускладнення глобальної зовнішньополітичної архітектури та посилення ентропії в розвитку світової системи категорія набуває широкого вжитку, активно розробляється її концептуальне ядро. Геополітичний ризик визначається як імовірність зміни геополітичної ситуації на глобальному й регіональному рівнях, що втілюється в несприятливих умовах чи додаткових можливостях. Дослідження геополітичних ризиків у туризмі, у свою чергу, передбачає оцінку ймовірності того, що зміни в геополітичній ситуації втіляться як несприятливі умови чи додаткові можливості для розвитку туризму. Геополітичний ризик не слід ототожнювати з добре розробленим у економіці поняттям політичного ризику як імовірності виникнення збитків чи скорочення розмірів прибутку внаслідок державної політики, зокрема трансформацій в урядовому курсі, прийнятті нових законів тощо. Геополітичний ризик є ширшим поняттям, оскільки зумовлений невизначеністю міжнародно-політичного середовища та існує як взаємозв'язок між особливостями перебігу політичного процесу та інтересами конкретного суб'єкта. Геополітичні ризики в туризмі варто розглядати на різних рівнях. Існування глобального рівня геополітичного ризику пов'язане із загальносвітовими процесами, тенденціями, які здатні зчиняти негативний або позитивний вплив на світову економіку і політичну стабільність різних країн. Прикладом можна

вважати терористичну атаку 2001 р., наслідком якої стала структурна перебудова у авіаційному і туристичному бізнесі. Індикатором можливої появи геополітичних ризиків на регіональному рівні є порушення стану стратегічної стабільності в певному геостратегічному просторі. На думку більшості експертів, у 2018 р. високо оцінюється ймовірність збройного міжнародного конфлікту за участі глобальних акторів у Південно-Китайському морі. Ураховуючи той факт, що в акваторії моря знаходяться провідні туристичні дестинації Південно-Східної Азії, експерти висловлюють занепокоєння і спрогнозували для країн субрегіону нижчі ніж у 2017 р. темпи зростання в'їзного туристичного потоку. Внутрішньополітична нестабільність, сепаратизм, участь у міжнародних конфліктах, контроверсійні зовнішньополітичні рішення є складовими геополітичних ризиків на рівні держави.

Світ, у якому нині подорожують люди, останні кілька років найчастіше описується словами "нестабільність", "незахищеність", "конфлікт". Розвинені держави як впливові актори міжнародних відносин значною мірою відповідальні за ситуацію у світі, оскільки схильні ігнорувати загрози міжнародній безпеці. Бідність, застійні процеси в економіці, масові невдоволення неефективністю державної влади спричиняють потужні хвилі міграцій, цим самим створюючи умови для виникнення осередків конфліктності й тероризму по всьому світу. Націоналістичні настрої, що набувають популярності в багатьох європейських державах, протекціонізм у зовнішній політиці, приход до влади одіозних лідерів, схильних до неузгоджених дій на міжнародній арені, тільки підсилюють атмосферу тривоги і страху за власне життя. Це неухильно відбивається на споживацьких уподобаннях потенційних туристів. Туризм є формою споживання на основі віри, тому дуже чутливий до потрясінь і невизначеності. Аналогічною сферою економіки, яка залежить від кон'юнктури й очікувань, є іноземні капіталовкладення. Для багатьох країн, що розвиваються, доходи від туризму та прямі іноземні інвестиції є основними каналами надходження валюти. Якщо валютні резерви скомпрометовані, то здатність країни пережити фінансові й економічні потрясіння, такі як ті, що викликані терористичними атаками, суттєво зменшується. Отже, постає питання про цілеспрямовану політику з нейтралізації негативного впливу геополітичної нестабільності на туристичний сектор і відновлення інтересу з боку туристів до скомпрометованих напрямків, основними складовими якої мають стати: ефективне антикризове управління сектором туризму, стимулювання попиту шляхом управління сприйняттям інформації про актуальну геополітичну ситуацію та ребрендинг туристичної дестинації [6]. Конкретні заходи антикризового управління різняться відповідно до масштабів збитків і характеру негативного впливу, проте однаково для всіх країн світу надзвичайно важливим є попереджувальне планування і відпрацювання дій у ситуаціях, що можуть загрожувати життю та безпеці громадян і туристів зокрема. Всесвітня туристична організація рекомендує країнам розробити національну політику у сфері безпеки туризму, з акцентом на запобігання ризикам для відвідувачів, а також сформувати спеціальні органи (національні туристичні ради з виконавчими комітетами), що відповідатимуть за управління ризиками у ключових сферах, відповідно до потреб кожної туристичної дестинації.

Також важливо нейтралізувати вплив ЗМІ, які часто перебільшують масштаби загрози безпеці й комфорту туристів. Для відновлення довіри подорожуючих варто ініціювати сильні, ефектні інформаційні кампанії, які

мають чітко окреслити межі конфліктних регіонів, а також підкреслити безпеку інших туристських районів і центрів. Проблема поширення якісної, достовірної, повної інформації про актуальну міжнародно-політичну ситуацію і географію, викликаних нею небезпек не має перекладатися виключно на урядові організації. Хоча попередження державних органів, поширені через ЗМІ та доступні через офіційні канали (сайти уряду та міністерств, громадські запити) і є ефективним, туристичним організаціям необхідно доповнювати їх роз'ясненнями, роблячи їх зрозумілими для пересічного туриста. Також важливо активно інформувати потенційних відвідувачів про заходи, що їх упроваджують відповідні органи приймаючих країн з метою забезпечення безпеки і комфорту подорожуючих. У цьому контексті дієвим інструментом має стати стандартизація та міжнародна сертифікація систем гарантування безпеки в туризмі (на зразок існуючої системи сертифікації екологічної безпеки – "блакитний прапор").

Висновки. Політична нестабільність, конфлікти і геополітична напруженість у різних країнах і регіонах світу, неспроможність діючої системи міжнародного правового регулювання гарантувати мир і безпеку – характерні риси сучасного світу. Географія збройних протистоянь і терактів продовжує розширюватися, а їх жертвами, дуже часто з навмисними цілями, є мирне населення, туристи зокрема. Результати досліджень споживацької поведінки туристів свідчать про зростання ваги геополітичних ризиків у світовому туризмі у другому десятилітті XXI ст. Зокрема, 41 % учасників масового опитування споживацької поведінки туристів у 2017 р. погодилися, що попередження про можливість терористичного акту, масових заворушень, військових дій вплине на їх плани щодо відвідування потенційно небезпечної країни, а 33 % зазначили, що, імовірно, це змусить їх змінити місце відпочинку на користь безпечнішої дестинації. Найбільш чутливими до безпекових ризиків є туристи з Китаю та Японії. Найменш безпечними протягом останніх кількох років опитані вважають туристичні дестинації Близького Сходу: Туреччину, Єгипет, Туніс, до групи потенційно небезпечних нині відносять Великобританію, США та Іспанію, що стало наслідком летальних інцидентів 2017 р. Вплив політичної нестабільності в секторі туризму країни призначення виявляється у скороченні притоку міжнародних відвідувачів і зменшенні прибутковості сектору, однак може суттєво різнитися за масштабом втрат і тривалістю кризового періоду. Слід також відзначити важливу, іноді вирішальну роль ЗМІ у "конвертуванні" політичної нестабільності у спад у туристичних прибутках і доходах. Створений ними негативний образ країни може зберігатися протягом багатьох років і стримувати туристичний попит, навіть якщо теракти або політичні заворушення відбулися в окремому її регіоні або сусідній державі. Через невизначеність міжнародно-політичної ситуації та ймовірний характер настання тих чи інших подій (терактів, революцій тощо), а отже, і неможливість наперед оцінити їх наслідки для галузі, механізм впливу таких чинників у туризмі доцільно описувати через категорію геополітичного ризику. Дослідження геополітичних ризиків у туризмі передбачає оцінку ймовірності того, що зміни в геополітичній ситуації втіляться як несприятливі умови чи додаткові можливості для розвитку туризму.

Список використаних джерел:

1. Ткачук Л. М. Вплив політичної нестабільності на розвиток туристичної дестинації / Л. М. Ткачук // Географія та туризм : наук. зб. – К., 2016. – Вип. 37. – С. 26-36.
2. Baker D. The Effects of Terrorism on the Travel and Tourism Industry / D. Baker // International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage. – 2014. – Vol. 2(1). – Pp. 57-67.

3. Fragile States Index 2017 / Fund for Peace [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fundforpeace.org/fsi/>
4. Global Peace Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/>
5. Global Terrorism Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visionofhumanity.org/indexes/terrorism-index/>
6. How to Re-emerge as a Tourism Destination after a Period of Political Instability / C. Haddad, A. Nasr, E. Ghida, H. Al Ibrahim // *Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*. – Pp. 53-57.
7. Sönmez S. Tourism, Terrorism and Political Instability / S. F. Sönmez // *Annals of Tourism Research*. – 1998. – Vol. 25:2. – Pp. 416-456.
8. The state of play, the impact of geopolitical events on international tourism in 2017 [Електронний ресурс] / Y. Morakabati, J. Fletcher, J. Beavis // ITB Berlin 2017. – Режим доступу : https://www.itb-berlin.de/media/itb/itb_dl_en/itb_itb_berlin_en/itb_itb_academy_en/Travelzo_o_Studie_ITB_2017.pdf
9. UNWTO Tourism Highlights 2017 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>

References:

1. Tkachuk L. Vplyv politychnoi nestabilnosti na rozvytok turystychnoi destynatsii / Tkachuk L.M. // *Neohrafiia ta turizm: nauk. zb.* – K., 2016. – Vyp. 37. – S. 26-36.

2. Baker, D., (2014). The Effects of Terrorism on the Travel and Tourism Industry. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, Volume 2(1): 57-67.

3. Fragile States Index 2017 / Fund for Peace. Retrieved from: <http://www.fundforpeace.org/fsi/>
4. Global Peace Index 2017. Retrieved from: <http://www.visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/>
5. Global Terrorism Index 2017. Retrieved from: <http://www.visionofhumanity.org/indexes/terrorism-index/>
6. Haddad, C., Nasr, A., Ghida, E., Al Ibrahim, H., (2015). How to Re-emerge as a Tourism Destination after a Period of Political Instability. In *Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*, pp. 53-57.
7. Sönmez, S., (1998). Tourism, Terrorism and Political Instability. *Annals of Tourism Research* 25:2: 416-456.
8. The state of play, the impact of geopolitical events on international tourism in 2017 / Morakabati Y., Fletcher J., Beavis J. // ITB Berlin 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.itb-berlin.de/media/itb/itb_dl_en/itb_itb_berlin_en/itb_itb_academy_en/Travelzo_o_Studie_ITB_2017.pdf
9. UNWTO Tourism Highlights 2017 Edition. Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>

Надійшла до редколегії 13.05.18

Л. Ткачук, канд. геогр. наук, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ГЛОБАЛЬНАЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ НЕСТАБИЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА

Раскрыты механизмы влияния глобальной международно-политической нестабильности на международный туризм. В частности, описаны составляющие глобальной международно-политической нестабильности, охарактеризованы индексы, дающие представление об уровне безопасности и угроз в разных странах мира. Для оценки влияния составляющих геополитической нестабильности на международный туризм проанализированы результаты исследований потребительского поведения туристов за разные годы, определены виды политических конфронтаций, в наибольшей мере тревожащих путешественников, названы наиболее безопасные и опасные с их точки зрения туристические направления. Предложено рассматривать глобальную нестабильность в качестве геополитических рисков международного туризма.

Ключевые слова: туризм, безопасность туристических путешествий, политическая нестабильность, терроризм, геополитические риски в туризме.

L. Tkachuk, PhD Geography, Doctorate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

GLOBAL POLITICAL INSTABILITY AS A FACTOR OF INTERNATIONAL TOURISM

The article is devoted to the disclosure the ways in which the global international political instability influence the international tourism. In particular, the components of global international political instability are described and indices that determine level of security and threats in different countries of the world are analyzed. Political stability and safety are prerequisites for tourism; even the threat of events such as civil unrest and terrorism can cause tourists to rethink their decision to visit a destination. In order to evaluate how different components of geopolitical instability influence on international tourism, the results of surveys of consumer behavior of tourists for different years are analyzed. Terrorism is identified as the most alarming for travelers type of geopolitical factors. Over 40 % of all international travelers plan to change their travel behavior due to terror concerns. The most safe and dangerous, from tourists point of view, destinations are disclosed. Destinations such as Turkey, Egypt and Tunisia which have all suffered terror attacks in recent years are still seen as particularly unsafe. And the USA and the UK are new on the list of 'potentially endangered' destinations. It is proposed to consider the global instability as the geopolitical risks of international tourism because of unpredictable of its effect for different tourist destinations. Geopolitical risk for tourism are defined as the risk associated with wars, terrorist acts, and tensions between states that affect the international tourism. Countries affected by political unrest inevitably experience a decline in the number of international tourists and tourism receipts however in different scales. On the other hand some destinations which are seen as particularly safe could thus benefit from the travelers who shift destinations due to terrorism threat. Recommendations on leveling negative effects of geopolitical instability for tourist demand are formulated. The course of action should be targeted at four key fields: crisis management, incentives for tourists, perception management and rebranding of the tourism destination.

Key words: tourism, safety of travel; political instability, terrorism, geopolitical risks for tourism.